
A Fonte d'Amore-i hadifogolytábor az első világháborúban

Mario Salzano, az olaszországi Teramói Egyetem munkatársa hosszú időn keresztül egy közép-itáliai falu, Fonte d'Amore mellett kialakított hadifogolytábor első világháborús történetével foglalkozott. Alapos gyűjtést végzett a L'Aquilai Állami Levéltárban (*Archivio di Stato dell'Aquila*) és annak sulmonai fióklevéltárában (Fonte d'Amore Sulmonától néhány kilométerre, L'Aquila megyében található), ezenkívül a Rómában található Olasz Hadsereg Vezérkari Levéltárában (*Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito italiano*) és az Olasz Állami Központi Levéltárban (*Archivio Centrale dello Stato*) őrzött, hadifogsággal kapcsolatos iratokat is felhasználta.

Tanulmánya négy részből áll. Az első, rövidebb fejezetben, melynek címe: *A csend rabjai*, arról ír, hogy mennyire feldolgozatlan még – száz év után is – az osztrák-magyar katonák itáliai hadifogságának története. Olasz történész kollégája, *Giovanna Procacci* megállapításából indul ki, mely szerint az első világháborús hadifogság iránti érdeklődés az 1980-as évek végétől kezdett kibontakozni, a *Historikerstreit* hatására. De nemcsak a német, hanem a francia történészek is intenzíven kutatták a témát. Az olaszok azonban csak a második világháborús hadifogsággal kapcsolatban végeztek bőséges és sokrétű munkát. A szerző szerint azért is lenne szükség a téma feldolgozására, mert köztudott, hogy a hadifogság igen elterjedt Olaszországban (országszerte voltak fogolytáborok, a számuk meghaladta a 150-et), és hatással volt a háború kimenetelére (gondolhatunk például a tanulmánya tárgyát is képező csehszlovák légió létrehozására, amelyben egykori cseh és szlovák hadifoglyok harcoltak immár Olaszország oldalán az Osztrák–Magyar Monarchia ellen), és a nemzetközi kapcsolatok alakulására. Salzano azt is megállapítja, hogy az olasz történészek tollából több munka született az olasz katonák németországi és ausztriai hadifogságáról, mint a német és osztrák-magyar hadifoglyok olaszországi helyzetéről. Az előbbi kategória legismertebb kutatói közé

sorolja Giovanna Procacci mellett *Mario Isnenghit* és *Giorgio Rochat*-t, míg az utóbbi vonatkozásában megemlíti a két eddigi legnagyobb munkát: *Alessandro Tortato Hadifogság Olaszországban (1915–1919)*¹ és *Luca Gorgolini Asinara nyomorultjai*² című monográfiáját. Konkrétan a csehszlovák légió történetével pedig egyre több cseh, szlovák, valamint olasz történész foglalkozik a háború centenáriuma óta. Munkájuk fő jellegzetesége, hogy – Salzanohoz hasonlóan – nemcsak a nagyobb római levéltárak anyagát használják fel a korábbi munkákkal ellentétben, hanem az egykori fogolytáborok környékén működő gyűjteményeket is átvizsgálják és kiaknázzák. Ez is alátámasztja, hogy Salzano tanulmánya hiánypótlónak számít.

A szerző a második fejezetben bemutatja az Abruzzo tartományban kialakított hadifogolytáborokat, részletesen kitérve a Fonte d'Amore-i tábor megépítésének körülményeire. Abruzzóban két nagyobb és négy kisebb kapacitású hadifogolytábort létesítettek az olaszok: Avezzanóban és Fonte d'Amorében több ezer, a sulmonai Szentlélek Apátságban (melyet az 1294-ben történt lemondásáról ismertté vált V. Celesztin pápa alapított) és az I. Umberto kaszárnnyában, továbbá Cittaducalében és Bucchianicóban több száz hadifoglyot tartottak. A hadifogolytáborok irányítását és őrzését a hadsereg végezte; az abruzzói táborokat az anconai székhelyű VII. hadtestre bízták. A táborok elhelyezkedését a vasúti hálózat és egyéb infrastrukturális szempontok szerint határozták meg. A fent említett helyszínek kiválasztása mellett három fontos érv is szólt. Az egyik, hogy ezeknek a városoknak a közelében már működtek katonai állomások, ami az őrzés miatt volt fontos. A másik, hogy a térségben 1915 januárjában erős földrengés volt, melynek következtében például csak Avezzanóban 30 ezer lakos vesztette életét. A hadifoglyokat a földrengés sújtotta épületek helyreállítására, illetve újjáépítésénél kívánták tehát felhasználni, ami végül meg is valósult. A harmadik érv szintén a hadifoglyok munkára fogásával volt kapcsolatban: a térség gazdaságának vezető ága a mezőgazdaság, ezért pótolni kellett a munkaerőt a földeken, de az élelmiszeriparban is dolgoztatták őket.

A Fonte d'Amore melletti hadifogolytábort 5000 férőhelyesre tervezték; építését 1916. január 12-én kezdték meg a belügyminiszter rendelete nyomán. A chieti székhelyű hadmérnökség irányította a munkálatokat,

---

1 Tortato, Alessandro: *La prigionia di guerra in Italia (1915–1919)*. Milánó, Mursia, 2004.

2 Gorgolini, Luca: *I dannati dell'Asinara. L'odissea dei prigionieri austroungarici nella prima guerra mondiale*. Milánó, Utet, 2011.

melynek leírásához Salzano a mérnökség archívumában is kutatott.³ A hadifogolyügyi bizottság döntése értelmében azokat a hadifoglyokat tervezték ebbe a táborba átszállítani, akiket a szerbek ejtettek fogságba, majd meneteltettek Albániába, ahonnan az olaszok a Szamár-szigetre vitték őket. Végül azonban, a súlyos mértékben elterjedt járványok (kolera, tífusz, TBC) ezt megakadályozták. A tábort mindenesetre kibővítették 1917 végére, hogy újabb ötezer hadifoglyot helyezhessenek el benne. Eredetileg fából, a bővítés során azonban már téglából építették a barakkokat, amelyekben átlagosan 87 hadifogly lakott. Mivel az egész tábor egy 4,5 hektáros területen feküdt, melyből 3,5 hektárt tett ki a foglyok részére felállított 152 barakk, egy hadifoglynak 80 cm-nyi hely jutott.

A harmadik fejezet címe: *Élet a Fonte d'Amore-i táborban és rajta kívül*. Ebben a fejezetben közli a szerző a helyi (sulmonai) levéltárban őrzött iratokból (főként önkormányzati, ill. prefektusi rendeletek és levelezések, halotti anyakönyvek) levont következtetéseit. A 600 fős kapacitású I. Umberto kaszárnnyában 1916. január 1-én 319 hadifogly volt, ahol az ellenségtől dezertált katonákat őrizték (vezérkari utasításra nem őrizték egy helyen a dezertőr és a nem dezertőr hadifoglyokat). A Fonte d'Amore-i táborba fél évvel később, 1916. június 7-én érkeztek az első hadifoglyok. L'Aquila prefektusa már két nappal korábban kiadott egy körlevelet, amelyben arról tájékoztatta a körzetéhez tartozó önkormányzatokat, hogy milyen frissen meghozott miniszteri és vezérkari rendelkezések szabályozzák a hadifoglyok felhasználását munkavégzés céljából. Salzano idéz a körlevélből, felsorolva, milyen konkrét munkákra foghatták a hadifoglyokat, és hozzáteszi, hogy mezőgazdasági, ipari és útépitési munkára nemcsak közigazgatási szervek, de magánszemélyek is kérhettek hadifoglyokat a táboroktól. Egy konkrét példát is hoz: 1916. szeptember közepétől kezdve 300 sulmonai hadifogly dolgozott a Morrone-hegyek erdősítésén. Ugyancsak a foglyotábori élet bemutatásához tartozik az élelmezési körülmények vizsgálata. Salzano rögzíti, hogy az 1917-es évben nemcsak a hadifoglytábort, de Sulmona város népességét is súlyosan érintette az élelmiszerhiány. A Fonte d'Amore-i foglyotábor részére csupán kb. 300 kg kenyér készült naponta, s mivel a hadifoglyok száma meghaladta a 3600-at (az év elején), egy hadifoglynak nem jutott 10 dkg kenyérnél több egy napra. Egyébiránt a Szerző a városi lakosságra vonatkozó élelmelemlátásokat is tárgyalja cikkében. Az élelmelemlátásra

---

3 A hadmérnökség iratait maga a mérnökség őrzi, nem egy levéltár, ezért a Salzano által használt *archivio* szót itt célszerűbb kivételesen archívumként értelmezni, nem pedig levéltárként.

visszavezethetően 1917-ben szokatlanul magas volt a hadifoglyok halálzási mutatója (66 fő, a többségük magyar).

A negyedik fejezet a csehszlovák légió és a Fonte d'Amore-i foglyotábor közötti kapcsolatról szól. Salzano abból indul ki, hogy az olasz vezérkar 1916 júniusában elrendelte, hogy a hadifoglyokat nemzetiségi alapon külön kell őrizni (németeket és magyarokat egy csoportban, egy másikban pedig az Osztrák–Magyar Monarchia – ahogyan az olaszok fogalmaztak – „elnyomott” nemzetiségeit). Akkor ezt a döntést a nemzetiségek közötti atrocitások elkerülésével indokolták. Csaknem két évvel később azonban az elkülönítés kiváló alapot jelentett a csehszlovák légió létrehozásához. A cseh és szlovák hadifoglyokat 1917-ben még Campania tartomány táboraiba gyűjtötték, 1918-ban viszont már célzottan Fonte d'Amoréba és Folignóba (ez utóbbi a szomszédos Umbria tartományban található). Más táborok cseh és szlovák hadifoglyait is Fonte d'Amoréba szállították. Az „Osztrák–Magyar Monarchia elnyomott nemzetiségeinek kongresszusán” a csehek, szlovákok, jugoszlávok, románok és lengyelek azt a nyilatkozatot tették az olasz kormánynak, hogy céljuk a függetlenség, és készek harcolni az Olasz Királyság oldalán. Megszületett az elhatározás, hogy a cseh és szlovák hadifoglyok egy légiót fognak alkotni, melynek centruma a Fonte d'Amore-i tábor lett. (Az ötlet nem volt újkeletű, hiszen Oroszországban és Franciaországban már működtek ilyen jellegű légiók.) A cseh és szlovák foglyokat ott kívánták egybegyűjteni, illetve az ott őrzött egyéb nemzetiségű hadifoglyokat pedig megpróbálták átszállítani másik táborba, de mindkét műveletet nehezítette, hogy a táborban rendkívüli mértékben elterjedt a spanyolnátha. 1916 és 1920 között 389 hadifogly hunyt el a táborban, akik közül 189 csak 1918-ban. A szerző arra is kitér, hogy nem minden cseh és szlovák hadifogly jelentkezett a légióba. Egyesek nem akartak visszatérni a „háború poklába”, mások pedig a Monarchia iránti hűségüknek adtak hangot. A tábort Chiays ezredesre bízta, aki olasz katonaként előzőleg megjárta a német hadifogságot. Chiays kedvezményeket adott a légióba jelentkezők számára (szabad kijárás, fellépési lehetőség a zenészeknek a városi ünnepeken), illetve gondoskodott arról, hogy a városi lakosság jobban megismerje a légiósokat, egyfajta legitimációt biztosítandó az ügynek. 1918 júniusában a légió létszáma elérte az 5476 főt, a következő hónapban csatlakozott hozzájuk még 1006 fő. 1918. október 28-án létrejött a Csehszlovák Köztársaság, melynek kormánya a Csehszlovák Nemzeti Tanács lett (ideiglenes párizsi székhellyel). Ennek ellenére nem ment olyan gyorsan a csehszlovák légió harcosainak, illet-

ve a hadifogolytáborokban maradt cseheknek és szlovákoknak a „haza-utazása”, a Milánótól nem messze fekvő Gallaratén keresztül.

A tanulmány záró fejezetében Salzano a cseh–szlovák nemzeti mozgalomra vonatkozó megállapításait közli. Hangsúlyozza, hogy a mozgalom nem volt egységes, és felsorolja, milyen okok vezettek oda, hogy a hadifogságban a függetlenség-, illetve a Habsburg-párti csehek és szlovákok közötti feszültség jelentősen fokozódott.

Mario Giulio Salzano: *Il campo di concentramento per prigionieri di guerra di Fonte d'Amore e la formazione della Legione cecoslovacca (1916–1918)* (A Fonte d'Amore-i hadifogolytábor és a Csehszlovák Légiónak megalakulása, 1916–1918) In: Patrizia Gabrielli (szerk.): *Corpi dissidenti. Genere, sessualità, scienza nei movimenti degli anni settanta-ottanta. Storia e problemi contemporanei*, n. 71. Franco Angeli Editore, 2016, 139–160.

Takács Bálint